

Весна Љ. Минић⁶

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици
Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

Марија М. Јовановић⁷

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет у Нишу, Департман за педагогију

ПЕДАГОШКИ АСПЕКТИ АГРЕСИВНОСТИ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ⁸

Сажетак: Актуелност теме агресивног понашања деце основношколског узраста огледа се у чињеници да је оно у порасту, те зато постаје предмет интересовања и истраживања бројних стручњака различитих образовних профила. Резултати тих проучавања су разноврсне теорије, које истичу одређена схватања и тумачења феномена агресивности. Агресивним понашањем ученика наноси се штета другима, али и себи самом, при чему последице могу бити далекосежне по његов развој. Узроци агресивности су врло сложени, најчешће помињани су породични утицаји, неуспех у школи, узрастне и полне разлике, црте личности, као и шире друштвене околности. Мере превенције агресивног понашања ученика укључују интервентне и превентивне мере, одређене програме који су усмерени ка смањењу степена агресивности ученика, као и вршњачку медијацију, која у савременој основној школи добија све већи значај у решавању ове проблематике. Рад је усмерен ка разумевању феномена агресивности у основној школи, теоријама које га подробније објашњавају, његовим узроцима и превентивним мерама, у којима се вршњачкој медијацији поклања посебна пажња.

Кључне речи: агресивност, основна школа, теорије, узроци, вршњачка медијација.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Агресивнопонашање деце основношколског узраста је сложен феномен који привлачи пажњу свог своје учесталости и интензитета у савременој школској пракси. Вишегодишње проучавање стручњака у овој области није дало трајна и ефикасна

⁶ vesna.minic@pr.ac.rs

⁷ marija.jovanovic@filfak.ni.ac.rs

⁸Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта III 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција“ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, и „Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије“ 179013, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

решења како би се ови, друштвено непожељни облици понашања код деце сузбили и искоренили, напротив, они су у сталном порасту, нарочито последњих година, што утиче на потребу интензивнијег проучавања и стварања система заштите, који би омогућавао несметани и безбедни боравак деце у школи. Различити аутори који изучавају ову тематику различито је схватају, називају или дефинишу. При томе се наглашавају различити аспекти агресивности попут: узрока настанка, начина испољавања и циљева таквог понашања. Резултат таквих проучавања су бројне теорије (инстинктивистичке, ситуацијске, теорије агресивности као научног понашања, когнитивне теорије, биолошке и физиолошке теорије агресивности) које на свој начин објашњавају феномен агресивности, његове узроке и последице. Агресивност је појава која се манифестује у склоности ученика да се вербално или физички нанесе штета другима, и јавља се као реакција на ометање задовољења мотива. То је универзална појава и по распрострањености и по временском трајању, јер се среће кроз читаву људску историју. Говорећи о формама агресивности и насиља, најчешће налазимо вербалну и физичку агresiју, директну и индиректну, активну и пасивну, манифестну и латентну, као и њихове комбинације. С обзиром на чињеницу да школа није друштвено изолована институција, у њој су највидљивији трагови појаве агресивности. Међутим, она је и место где се, поред стицања знања, вештина и способности, примењују и разноврсни програми превенције и заштите ученика. То је од виталног значаја за дугорочну превенцију и промену понашања ученика, који су неопходни како би се смањио степен агресивности, и подигао ниво безбедности и сигурности у школи. У том погледу, вршњачка медијација заузима посебно место у савременој основној школи.

АГРЕСИВНОСТ И НАСИЉЕ КАО ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ У САВРЕМЕНОЈ ШКОЛСКОЈ ПРАКСИ

Говорећи о агресивности, треба напоменути да, упркос проучавањима и анализама бројних стручњака, не постоји јединствена дефиниција која би је ближе одредила и била општеприхваћена. Реч *агресија* потиче од латинског израза *aggredi*, што значи *приступити коме*, и означава поступак којим се објективно, са свесном намером или без ње, неком лицу наноси физичка, психичка или морална повреда, односно штета. Она се манифестује у склоности да се нападну други људи, и јавља се

природно као реакција када се неко угрози физички или омаловажи његова личност. Агресивним понашањем се може назвати: сваки облик понашања усмерен на то да се оштети или повреди друго лице; понашање које се манифестује у нападу на друге са намером да се нанесе штета, или понашање при коме у стварности није проузрокована штета, али је постојала јасна намера.

Пажњу стручњака заокупљују два најчешћа вида агресивности: *директна агресивност*, која се одређује као свако понашање које садржи отворено исказану намеру да се друго лице повреди, и она је увек на мети проучавања због интензитета и стопе учесталости. Током последње деценије све више се говорило о социјално манипулативним облицима понашања, која су позната као *индиректна или релациона агресивност*. Ову врсту агресивности карактерише агресивно понашање у коме агресор не испољава агресивност непосредно, али свакако настоји да повреди другу особу. То су категорије попут: оговарања, ширења лажних гласина, игнорисање, анонимни претећи телефонски позиви, претеће поруке и сл. Иако у индиректној агресивности немамо директно нанету штету другом лицу, она је подједнако опасна као и директна агресивност. Крик и сарадници (према: Cris. N. R., Bigbee M. A, Howes C. 1996) истичу да је код деце која су била жртве индиректне агресивности знатно израженија социјално-психолошка неприлагођеност као што су депресија и усамљеност. Различити аутори на различите начине одређују агресивност. Илустрације ради, Мијатовић (2000) истиче да је агресија понашање ученика и одраслих особа које се исказује кроз насилни и непријатељски однос према појединцима, групама или предметима. Олвеус (Olweus, 1998) наводи да агресиван поступак може бити изведен вербално, телесним додиром, као и без речи и телесног додира. Према Пецу (Petz, 1992) агресија је оно понашање које се огледа у непријатељској акцији према особама или предметима. Агресија се, дакле увек дешава у неком контексту, тј. у неким одређеним ситуацијама. У свакодневном животу постоје одређене ситуације које су карактеристичне за повећање вероватноће јављања агресивног понашања. Оне су најчешће у вези са социјалним интеракцијама које појединац остварује у датом друштвеном окружењу.

У агресивном понашању битне одреднице су: агресивни импулс, агресивни мотив и агресивно осећање. *Агресивни импулс* представља природну реакцију на угрожавање и напад од стране неког лица. Он има функцију одржавања јединке и јавља се при

немогућности остваривања примарних мотива, потреба и жеља (пример је емоција гнева која спада у примарне емоције). *Агресивни мотив* је подстицај на понашање које налази задовољство у самом агресивном акту. Тешко га је разликовати од агресивног импулса јер се током одбране рађа задовољство због могућности узвраћања агресивним понашањем, као и жеља да се неко повреди. *Агресивно осећање* настаје услед страха од губитка сигурности, не испољава се увек отворено, и често не долази до агресивних поступака.

Насиље се обично дефинише као облик испољавања агресивног понашања, при чему се улаже свестан напор да се изазове бол или повреда. Једна од најутицајнијих дефиниција насиља је она коју је дала Светска здравствена организација (2012: 12), да је насиље „намерна употреба физичке или психолошке силе или моћи пред претњом, против себе, другог лица или против групе или заједнице, која резултира или постоји велика вероватноћа да резултира повредом, смрћу, психолошком штетом, лошим развојем или лишавањем“. О насиљу у школи се данас много говори и пише, истиче се како је то „сложена појава и стање које се мотивацијски, емоционално и акцијски манифестира као нагон, срџба, љутња, непријатељство, посезање и нападање на особу, објект, териториј, скупине и шире“ (Превишић 1999: 16). За насиље је, дакле карактеристична употреба силе која је уперена против некога. Њиме се настоји контролисати друго лице употребом моћи у најразличитијим формама, облицима и интензитетима. Насиље је за многе постало „убичајени део свакодневнице, постали су неосетљиви на њега и његове разорне последице и многи у случају када их жртва насиља затражи за помоћ, одбијају их индиректно или директно, на неки начин изједначавајући их са злостављачем или наводећи како је то жртва сама заслужила“ (Младеновић 2007: 37). Када је реч о личности насилника, она се, према Милићу (2001: 104) најчешће одликује следећим ставкама:

- Пошто не види да је ишта лоше у вези с њим, он никада не дозвољава да буде упознат.
- Он не тражи помоћ, осим када је у сукобу са законом.
- Његова најстабилнија особина је његова „очигледна нормалност“.
- Драматично мења понашање, од особе до особе, а некада из минуте у минуто.
- Недоследни су у понашању, један дан су шармантни, а други дан насилни.
- Код жртве стварају осећај кривице.

Личношћу насилника се бавио и Голубовић (1981: 197), који наводи следеће његове особине:

- Ниско самопоуздање,
- Веровање у све митове у вези злостављања,
- Традиционално веровање у мушку супериорност и стереотипну улогу мушког пола,
- Окривљивање других за своје понашање,
- Патолошка љубомора,
- Понаша се као подвојена личност,
- Не верује да би његово насилно понашање могло да има негативне последице,
- Насилнику су потребне мете на којима може да испољи своју агресију.

Насиље, повезано са агресијом у школи манифестује се у неколико основних облика и начина: *директно или непосредно насиље*, које је усмерено на особу или неки објекат; *индиректно или симболичко насиље*, које подразумева оговарање, ругање, омаловажавање, трачарење и сл., *исупституција или замена*, која се односи на усмеравање агресије са одређеног циља на некога или нешто. Насиље у школи је феномен који се последњих година проучава са аспеката свих друштвених наука, посебно педагогије, јер је све доминантнији проблем савремене школске праксе, који се тешко контролише и регулише унутар саме институције. Но, овај проблем је не само школски, он је више рефлексивна друштвених кретања и збивања, те зато има широку конотацију у проучавањима савремених теоретичара и практичара.

Ризично понашање деце подразумева она „понашања која настају као последица недовољног знања, немања свести, индивидуалне социјалне незрелости, присуства предрасуда или стереотипа, младалачке активности и радозналост, а која могу резултирати у различитим облицима девијантног понашања“ (Југовић 2007: 22). Оваква понашања не морају нужно бити пут ка девијантности, већ знак да постоји склоност и вероватноћа да се уђе у неки од типова непожељног понашања. Но, ако се тежи облици агресивности не „елиминишу благовремено, развијају се друштвено неприлагођене (девијантне) личности које се не могу ослободити агресивног понашања“ (Илић, 2010: 369). У погледу постојања ризичних група и испољавања ризичног понашања ученика у школи, ваља нагласити да нема успешног васпитања и образовања без мотивисаног ученика и учитеља. Гласер

(Glaser, 2000) каже да је за мотивацију детета важно „да оно у свом свету вредности препозна школу и образовање као начин задовољавања неке од својих потреба“ (према: Илић 2008: 15), што би значило да школа треба да буде стимулативна и подстицајна средина за пожељне облике понашања ученика, а не место испољавања агресивног и насилног понашања.

ТЕОРИЈЕ АГРЕСИВНОСТИ

Велики број истраживања агресивног понашања резултирао је бројним теоријама, тј. схватањима феномена агресивности. Према узроку агресивности, у литератури налазимо пет теорија: *инстинктивистичке*, које сматрају да је агресивно понашање детерминисано инстинктом; *теорије које агресивност објашњавају реакцијом на одређену ситуацију*; *теорије социјалног учења*; *когнитивне теорије* и на крају, *биолошке теорије*.

1. *Инстинктивистичке теорије* имају следеће струје: *психоаналитичку*, коју Фројд (Sigmund Freud) објашњава преко деловања два инстинкта: *egos*, или инстинкт живота и *thanatos*, или инстинкт смрти. Ова два инстинкта су у сталној борби, а људско понашање је последица те борбе. „Дјеловање *thanatos* изазива тежњу за самоуништењем или аутоагресивношћу, превласт *egos* је разлог да се агресивност усмјерава према другима“ (Билић 1999: 55). Човек је према овој теорији предодређен да уништава друге или себе, јер га на то покрећу урођени извори у организму, односно нагони или инстинкти. Фројд је на агресивност гледао као на реакцијуну спречавање либидонозних импулса која није урођена. *Неоаналитичке теорије* су покушај премошћавања јаза између инстинктивистичких и срединских теорија. Заговорници ове теорије не прихватају Фројдов концепт инстинкта смрти, али наглашавају биолошки детерминизам инстинкта, који представља основу агресивног понашања. *Етиолошке теорије* објашњавају агресивност као накупљање енергије у неуралним центрима, те када се накупи довољно енергије у њима, долази до експлозије, без обзира да ли је присутан стимуланс или не. Лоренз, који је главни заговорник ових теорија човека доживљава као уништитеља којем је деструкција урођена потреба, и за којег је нездраво неиспољавање агресивних импулса.

2. *Ситуацијске теорије агресивности* се јављају средином прошлог века под утицајем бихевиоризма. Њих су увели Dollard (John Dollard), Miller (Neal Miller), Doob (Leonard Doob), Mowrer (O. H.

Mowrer) i Sears (Robert Sears) 1939 године, и они су агресију видели као понашање које се увек јавља као одговор на фрустрацијску ситуацију, а не као резултат деловања инстинкта. По њима је фрустрација „стање које се јавља када је одређена циљу усмерена реакција спречена“ (Жужул 1989: 218). Агресивност се као особина може испољити на два нивоа: као латентна тенденција за нападом на перцепирани извор провокације и као манифестно агресивно понашање, наводи Жужул. Поједини представници ове теорије истичу да фрустрација не изазива директно агресију, већ емоцију срџбе, која потом зависно од карактеристика одређене ситуације и постојања агресивних карактера, може да изазове агресију.

3. *Теорије социјалног учења* наводе да се агресивност учи посредно, помоћу опонашања агресивног модела и непосредним поткрепљивањем, које се односи на награду. Посматрање понашања неке особе може довести до појављивања таквог понашања, посебно уколико је та особа награђена за њега, или до редуковања понашања уколико је посматрана особа била кажњена за такво понашање. Дакле, посматрање агресивног понашања (особе, лика из филма, цртаћа и сл.) може изазвати агресивне одговоре. Бандура (1961) посебно наглашава викаријско и опсервацијско подстицање.

4. *Когнитивне теорије агресивности* су у психологији данас најприхваћеније, а надовезују се на ситуационе и социјалне теорије агресивности. Њихови заговорници истичу да начин на који појединац перцепира и интерпретира околине догађаје детерминише хоће ли он реаговати агресивно или неким другим понашањем. Из свакодневног искуства нам је познато да је страх најчешћа емоционална реакција на претњу, физичку или психичку опасност. Уобичајена реакција на страх је бег или агресија, шта ће појединац одабрати зависи од његових интелектуалних капацитета у комбинацији са емоцијама. *Атрибуцијска теорија*, која је најприхваћенија у оквиру когнитивних теорија, наводи да то хоће ли се особа наљутити као одговор на фрустрацију зависи делимично о томе атрибуира ли намеру код онога ко је њену фрустрацију изазвао (према: Fridman 2002: 28).

5. *Биолошке и физиолошке теорије агресивности* објашњавају агресивност као резултат функционисања одређених биолошко-физиолошких структура или промена које се дешавају у организму. Физиолошке основе агресивног понашања односе се на: утицај гена, утицај механизма у мозгу, и утицај хормона и неуротрансмитера. Када је реч о утицају генетике, агресивност се

повезује са XYU хромозомима. Утицај механизма у мозгу односи се на лимфни систем и хипоталамус који су посебно важни за побуђивање агресивног понашања. Дражење одређених подручја хипоталамуса и средњег мозга може изазвати нападно понашање. Утицај хормона везује се за појачано лучење тестостерона (Moyer 1983; Olweuss, Mattison Schalling, Low 1988; Dabbs 1995; Dabbs 2000; Aronson, Wilson, Akert 2002), те је логично зашто су мушкарци склонији агресивном понашању у односу на жене. Физиолошке промене у неуроендокрином систему, такође могу бити извори агресивности. Неуротрансмитери имају важну улогу у „регулисању функције нервног система, а тиме и целокупне активности човека, и менталне и делатне“ (Pot 2010: 57). Овде треба нагласити и да алкохол може имати утицаја на испољавање агресивног понашања, јер он делује на смањење човекове социјалне инхибиције, чинећи га мање опрезним него што је то уобичајено. У алкохолисаном стању је смањена когнитивна обрада података, те појединац лако пропусти одређене детаље који могу бити од значаја и користи.

УЗРОЦИ АГРЕСИВНОГ ПОНАШАЊА УЧЕНИКА

Савремени начин живота човека захтева остваривање интерперсоналних односа и комуникације са другим људима који егзистирају у датој друштвеној заједници. Имајући у виду чињеницу да су конфликтне ситуације, агресивност и насиље веома укорењене и распрострањене појаве у сваком друштву, ваља се бавити и њиховим узрочно-последичним везама и односима. Њих пре, свега треба тражити у историјским токовима цивилизације и друштвеним кретањима, која за собом остављају бројне позитивне и негативне утицаје на појединца и његово понашање. Да би се разумели узроци школског насиља, оно се мора посматрати у знатно ширем контексту, друштвеном. Поред њега, значајни фактори и узроци агресивног и насилног понашања деце могу бити: породични односи, неуспех у школи, узрастне и полне разлике, црте личности, етничке или расне разлике и др.

Илић (2010: 368) наводи да постоје два основна узрока агресивног понашања детета: „тежња за истицањем физичке надмоћи и освета за злостављањем или занемаривање од других“. Означити неко дете агресивним или насилним значи приписати му склоност да у низу ситуација реагује агресивно или насилно. Дете се рађа са агресивним потенцијалом, који се обликује посредством срединских утицаја. Оно искуством стиче способност да се на

одговарајући начин носи са својим нагонима (па и онима који су агресивни). Одрастање у агресивној породичној средини, у којој се као мера дисциплиновања користи кажњавање, непријатељски и хладни односи међу члановима породице јесу најјачи подстицаји за појаву агресивног понашања. Насупрот њима, сређени породични односи, испуњени топлином, разумевањем и љубављу смањују потребу за агесијом, и у таквој средини се ретко развијају агресивне и насилне особе. Међутим, одређени типови агресивног понашања деце могу бити израз неке основне болести попут: оштећења мозга, епилепсије, тумора, психоза, афективних поремећаја и сл. Таква деца често долазе у сукоб са околином, немирна су, па их друга деца избегавају због спољене агресивности. Све важнији узрок агресивног понашања деце школског узраста јесте конзумирање агресивних садржаја пласираних путем средстава масовног информисања. Телевизијски програми, видео игрице, друштвене мреже су препуни садржаја насилног карактера, и у каузалној вези су са испољеним агресивним и насилним понашањем деце.

Један од узрока у коме лежи агресивно понашање деце школског узраста јесте неуспех у школи. Део општеприхваћене слике, наводи Попадић (2009: 125) је да су „насилна деца, по правилу лошијег школског успеха. При томе се верује да школски неуспех води агресивном понашању. Деца која имају проблема са школским успехом због тога се осећају неуспешним и одбаченим од друге деце, све мање се везују за школу и све мање деле вредности групе“. Као мера спречавања агресивности и асоцијалног понашања насталих услед неуспеха, ученицима треба пружити помоћ у савладавању градива и поправљању школског успеха, како би они школу доживљавали као место задовољства и остваривања квалитетних интерперсоналних односа са вршњацима.

Када се говори о узрастним разликама, тешко је одредити границу када се почињу јављати агресивни напади код деце, почев од безазленог гурања, чупања, штимања са 14, 15, 16 месеци живота, па до друге и треће године живота, када се јављају израженији видови агресивности, и то у виду физичке агесије, која се касније, током живота смањује. Развојем говора, примат има вербална агесија која је најдоминантнија од осме до једанаесте године, а онда и она опада. Смањење изложености насиљу, сматра Попадић (2009) није артефакт, већ реалност која је резултат тога да старија деца заузимају виши статус у групи и ређе се налазе у опасним ситуацијама. Када су у питању полне разлике,

агресивности и насиљу су склонији мушкарци, и то у погледу физичке агресије, која се временом повећава. Код девојчица је чешћа индиректна или релациона агресивност, јер захтева више социјалних вештина у односу на физичку агресију, где је потребна снага и спретност. Када је реч о цртама личности као потенцијалном узроку, треба рећи да деца имају диспозицију или склоност ка агресивном понашању, али то може бити и психичка карактеристика, као што је поремећај понашања. Постоји низ црта личности које могу довести до испољавања агресије: хиперактивност и импулсивност, емоционална хладноћа, недостатак емпатије и др. Уз њих, неке анатомске, генетске и хормонске разлике могу допринети испољавању агресивности у мањој или већој мери. Слика коју дете има о себи, такође може бити окидач агресивности. Обично су жртве насиља деца са ниским нивоом самопоштовања. Повучена деца, која нису заштићена, а која су често малтретирана од стране других, имају склоност ка развијању негативне слике о себи и мањак самопоштовања. Агресивност код деце школског узраста се најчешће доводи у везу са недостатком социјалне компетентности. Таква деца су невешта у социјалној комуникацији и разумевању социјалних ситуација, не сагледавају туђа мишљења и емоције, и не размишљају о последицама свог понашања.

Разлике у насилништву и агресивности међу децом различитих раса нису толико испољене на нашим просторима и европским државама, јер је расна припадност знатно мање значајна у историјском смислу, него што је то случај, нпр. у Сједињеним Америчким Државама, где су те разлике драстично веће и израженије.

ВРШЊАЧКА МЕДИЈАЦИЈА КАО МЕРА ПРЕВЕНЦИЈЕ АГРЕСИВНОСТИ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

У погледу плана и програма заштите деце од агресивности и насиља у Србији, Национални план акције за децу и Општи протокол за заштиту деце од злостављања, сачинили су посебан *Протокол за заштиту деце од насиља у образовно-васпитним установама*, којим су дефинисане превентивне мере, као и оне које су корективног карактера, уколико до агресивности и насиља дође. На основу сачињеног Протокола, у школама се организују и формирају *Тимови за заштиту деце – ученика*, и они израђују своје планове активности, које су усмерене у правцу превенције и заштите. У оквиру Тима постоји седам чланова (два учитеља, два

наставника, педагог школе, један родитељ, и један ученик, изабран од стране Ученичког парламента), и њихови задаци се односе на: обуку и заштиту деце од насиља; информисање и пружање обуке запосленима у школи; координацију израде и реализацију Програма заштите; организовање консултација у установи и процењивању нивоа ризика за безбедност ученика; праћење и процењивање ефеката предузетих мера у заштити ученика; сарадњу са релевантним институцијама; припремање плана наступа установе пред медијима; изваштавање стручних тела и органа управљања школе.

Циљ пројекта *Вршњачке медијације* односи се на поступке којима се уз најмањи ризик подстичу ученици да се активно и креативно ангажују у стварању пријатне атмосфере у школи. Медијација је „начин решавања проблема конфликта и превазилажења неспоразума у коме се неутрална, трећа страна појављује у улози медијатора, тј. посредника између сукобљених страна“ (Коруга 2006: 13). Њен циљ је да се постојећим проблемима приђе на посебан начин и да се они конструктивно реше. Школска пракса показује да школе које су успеле да анимирају ученике да створе ненасилно окружење, су у великој мери смањиле степен агресивног и насилног понашања ученика.

Вршњачка медијација одвија се према планираним активностима, које је одредио *Вршњачки тим*. Радионице које се организују у Вршњачком тиму имају за циљ: разумевање улоге сваког ученика у тиму, стицање знања и вештина које помажу ученицима у успостављању комуникације са другима, као и организовање школских акција усмерених ка промоцији друштвених вредности и смањење агресивности и насилних поступака у школи. На тај начин се ученици додатно мотивишу и подстичу на даље акције. Након завршених радионица, Вршњачки тим се дели на неколико група према исказаним склоностима током школске године. У школи могу постојати и друге групе, попут: Медијске групе, Групе за организовање спортских активности, Групе за рад са ученицима млађих разреда; Групе за вршњачку медијацију и др. Медијска група кроз своје активности помаже развијању свести о миру и толеранцији, прихватању различитости, ненасилном понашању и комуникацији. Група за организовање спортских активности промовише здрав начин живота, тј. активни животни стил, који се поставља као циљ у савременом физичко-здравственом васпитању. Кроз њене активности утиче се како на ширење свести о значају здравља, тако и на рационално

коришћење слободног времена младих. Група за рад са ученицима млађих разреда се формира тако што старији разреди преузимају иницијативу у укључивању ученика млађих разреда да кроз бројне активности (цртање, украшавање, спортске активности) разумеју значај и потребу да буду активни у школи и дају допринос њеном развоју. Група за вршњачку медијацији најчешће окупља ученике седмог и осмог разреда основне школе, који имају за циљ да развијају вештину активног слушања другог, вештину изражавања својих потреба без оптуживања других, вештину преговарања у којој се увек креће у позитивном смеру и сл.

Мере које се спроводе у школи ради спречавања агресивног и насилног понашања су: интервентне и превентивне мере. Интервентне мере подразумевају да је свака школа обавезна да формулише план интервенције у случају насиља. Такав документ је јаван и доступан и деци и родитељима. Интервенције оваквог карактера представљају значајну превентиву против каснијег насиља. Превентивне мере се руководе принципом да је боље спречити него лечити, и у том погледу се спроводе бројне активности попут стварања сигурног окружења за децу, ограђивања дворишта, преуређивања простора како би сеомогућио бољи надзор ученика, улепшавања и чишћења школског простора, постављања видео надзора и запошљавања професионалног обезбеђења. По угледу на бројне земље из света, Србија је 2002. године покренула акцију Школски полицајац, чије циљ да се обезбеди сигурност ученика у школи и њеној околини. Поред поменутих мера, у нашој земљи постоји низ програма којима се настоји осигурати безбедност ученика у школи, попут: Школа без насиља, пут ка сигурном и подстицајном окружењу за децу; Деца и полиција; Школски полицајац; Ватрогасац у школи; Навијај за ферплеј; Безбедност деце у саобраћају и др.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу изложеног рада може се закључити да је агресивност деце основношколског узраста у нашој земљи проблем који заокупља пажњу великог броја стручњака, јер је у сталном порасту како у погледу јављања и трајања, тако и у погледу интензитета. Агресивност је део људске природе, и начин испољавања осећања појединих особа. Бројни теоретичари покушали су својим теоријама агресивности да објасне овај феномен, али још увек не постоји прецизна и општеприхваћена дефиниција којом би се она

описала као појава. Поједини аутори је објашњавају као реактивно стање, односно као одговор на фрустрацију, други сматрају да је она нешто са чиме се човек рађа. Међутим, оно што их повезује је чињеница да човек поседује потенцијал за агресивно понашање. Незаменљиву улогу у спречавању испољавања агресивног понашања деце имају породица и школа. То су најподесније средине у којима се може деловати превентивно и корективно. Топла, сигурна и љубављу испуњена породична средина делује позитивно на дете, које учи обрасце понашања који се у њој испољавају, што је врло пожељно када говоримо о спречавању појаве агресивности, или пак корекције уколико до ње дође. У школи постоји законска регулатива која је обавезна када је реч о агресивности и насиљу за све оне који се на било који начин баве васпитно-образовним радом, мере којима се делује превентивно, као и низ програма којима се ученици подстичу на бројне активности које воде стварању атмосфере пријатности и задовољства за сву децу.

ЛИТЕРАТУРА

- Билић, Весна. Агресивност у савременој школској свакидашњици. *Агресивност (насиље) у школи*. Загреб: Хрватски педагошко-књижевни збор, 1999.
- Голубовић, Загорка. *Породица као људска заједница: алтернатива ауторитарном схватању породице као система прилагођеног понашања*. Загреб: Напријед, 1981.
- Жужул, Миомир. *Агресивно понашање-Психологијска анализа*. Загреб: Радна заједница Републичке Конференције Савеза социјалистичке омладине Хрватске. 1989.
- Илић, Зоран. *Млади у ризику и сукобу са законом у школи, у Поремећаји понашања у систему образовања*. Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, 2008.
- Илић, Миле. *Породична педагогија*. Мостар: Филозофски факултет у Бањој Луци, Наставнички факултет Универзитета „Џемал Биједић“ у Мостару, 2010.
- Југовић, Александар. Социолошки приступ у дефинисању појма и типова поремећаја понашања, у *Поремећаји понашања и преступништво младих: специјално педагошки дискус*. Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, 2007.
- Коруга, Драгана. *Медијација*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 2006.

- Мијатовић, Антун. *Лексикон темељних педагогијских појмова*. Загреб: Едип, 2000.
- Милић, Анђелка. *Социологија породице: критика и изазови*. Београд: Чигоја штампа, 2001.
- Младеновић, Марко. *Основи социологије породице*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2007.
- Olweus, Dan. *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell, 1998.
- Petz, Boris. *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta, 1992.
- Попадић, Драган. *Насиље у школама*. Београд: Институт за психологију, 2009.
- Превишић, Влатко. Педагошко-социјална обзорја насиља (и агресивности) у школи. *Агресивност (насиље) у школи*. Загреб: Хрватски педагошко-књижевни збор, 1999.
- Рот, Никола. *Општа психологија*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- Светска здравствена организација. *Светски извештај о насиљу и здрављу*. Женева: СЗО, 2012.
- Friedman, Harriet. *Psihosocijalni i bihevioralni prediktori dugovečnosti*. Psihologija u svetu. 2002.
- Cric, N. R, Bigbee M.A, Howes, C. *Gender differences in childrens normative beliefs about aggression: How do I hurt thee? Let me count the ways*. Child Developmant. 1996.

PEDAGOGICAL ASPECTS OF AGGRESSION IN PRIMARY SCHOOL

Summary: *The aggressive behavior of primary school age children is an important topic since such behavior is on the rise, and therefore has become the subject of interest and research of numerous experts. These studies have resulted in several theories, which present certain understandings and interpretations of the aggression phenomenon. The most frequently mentioned theories are: instinct theory; the theory that believes that aggression is the reaction to a particular situation; social learning theory; cognitive theory and, ultimately, biological theory. The aggressive behavior of students causes damage to others, but also to themselves, with the far-reaching consequences to their development. Aggression is a phenomenon that manifests itself in a student's inclination to verbally or physically inflict harm on others, and appears as a reaction when a goal response suffers interference. It is a universal phenomenon, both by its presence everywhere and by its duration, because it has existed during the entire human history. The important determinants of aggressive behavior are: aggressive impulse, aggressive motive and aggressive feeling. Aggressive impulse is a natural reaction to being in danger and to being attacked by someone. Aggressive motive is an impetus to*

behavior where the aggressive act itself brings pleasure. Aggressive feeling arises from the fear of loss of security, it is not always manifested openly, and it is often not accompanied with aggressive actions. The causes of aggression are very complex, and the most frequently mentioned ones are family influence, school failure, age and gender differences, personality traits, and broader social circumstances. Measures to prevent aggressive behavior of students include intervention (reaction) and prevention measures. Intervention (reaction) measures imply that each school has to formulate an intervention (reaction) plan in the event of violence, while preventive measures imply a number of activities such as creating a safe environment for children, enclosing the school yard, rearranging the school premises to allow for better supervision of students, making the school nicer and cleaner, setting up video surveillance and employing professional security. Prevention measures also include certain programs that focus on reducing aggressive behavior of students (School without violence: towards a safe and enabling environment for children; Children and Police; School Officer; Firefighter in School; Cheer for fair play; Road and traffic safety for children, etc.). Peer mediation in primary schools is becoming more and more important in solving this problem. The goal of the Peer Mediation Project relates to the procedures that, with the least risk, encourage students to actively and creatively engage in creating a pleasant atmosphere at school. The goal of this paper is to understand the phenomenon of aggression in primary school, the theories that explain it more precisely, its causes and preventive measures, with special attention being paid to peer mediation.

Key words: aggression, elementary school, theories, causes, peer mediation.